

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЧИ «НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ»: ПРО ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ЕКСПЕРТНИХ ДУМОК)

У статті на основі аналізу точок зору експертів досліджується, чи сприяє коронавірусна пандемія розвитку глобалізаційних процесів або вона спричиняє відступ від глобалізації. Першу групу складають точки зору, прихильники яких вважають неминучими зменшення інтенсивності глобалізації, посилення ролі національної держави. Деякі дослідники звертають увагу на те, що тенденція до розвалу структур міжнародного співробітництва не виникла разом з пандемією, а діяла й до неї, а пандемія лише посилила дію цього тренду. З цим не погоджуються інші експерти. Вони звертають увагу на те, що пандемія є, по суті, першою глобальною подією, а її подолання вимагає міжнародного співробітництва. Нарешті, третя група експертів намагається синтезувати елементи обох позицій, акцентують на необхідності змін на рівні як держави, так й глобальних структур, де потрібні відмова від прибутку як мети співробітництва, від обмеження глобалізації виключно ринками, акцентування на підвищенні справедливості міжнародного співробітництва, глобалізації вирішення питань охорони навколишнього середовища, трудового законодавства, оподаткування, ангажування до міжнародного співробітництва не лише держав, а й окремих соціальних груп тощо.

Ключові слова: коронавірус, пандемія, держава, глобалізація, міжнародні відносини, експерти.

Pereguda Yevgen. Globalization or “nationalization”: on the impact of the pandemic on the development of international relations (based on the analysis of expert opinions)

The impact of the coronavirus pandemic on the development of international relations is undeniable. However, expert views on the nature of such impact are in a wide range. This article analyzes the views on whether the pandemic contributes to the development of globalization processes or causes a retreat from globalization. The source base are the works of leading scientists of Western universities and officials of international organizations. The first group consists of points of view

© ПЕРЕГУДА Євген Вікторович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права Київського національного університету будівництва і архітектури; ORCID 0000-0001-7561-7193; e-mail: pereguda.iev@knuba.edu.ua, yevgennn@ukr.net

whose supporters believe that the pandemic will inevitably lead to a retreat from globalization, the strengthening of the role of nation-states in social development, and so on. According to them, quarantine restrictions will be inherent not only in the pandemic period. And after the pandemic, restrictions on the movement of goods, services, capital, technology, data and information will increase. They predict that the international system will become extremely fragile. Some researchers believe that the trend of disintegration of existing structures of international cooperation and strengthening the role of the state in politics did not arise with the pandemic, but acted before it, and the pandemic only intensified the effects of this trend. At the same time, other experts do not agree with these theses. They point out that the nation states are ill-prepared for a pandemic, that the pandemic is essentially the first global event, and that overcoming it requires international cooperation. Finally, the third group of experts tries to synthesize the positive elements of both positions, for which they deviate from normativism, emphasize the need for change at the state level (Fukuyama calls the factors of state capacity – a competent state apparatus, public confidence in government, effective leaders, and believes in surviving states that have the appropriate characteristics) and at the level of global structures (where it is necessary to abandon profits as a goal of international cooperation, to focus on improving social justice, environmental protection, taxation, commitment to international cooperation not only states but also social and regional groups, etc.).

Key words: *coronavirus, pandemic, state, globalization, international relations, experts.*

Вплив коронавірусної пандемії на розвиток міжнародних відносин беззаперечний. Він простежується навіть емпірично. Досить вказати на розрив багатьох економічних, гуманітарних та інших зв'язків між країнами, закриття кордонів, «самоізоляцію» держав або на посилення суперечностей та навіть протистояння між деякими провідними державами, наприклад, США та Китаєм. Проте характер такого впливу залишається неочевидним. Існують значні розбіжності між думками провідних експертів різних країн, широкий діапазон точок зору на те, як саме пандемія вплине на сучасний стан та більш віддалені перспективи міжнародних відносин. Відтак, тематика впливу пандемії на розвиток міжнародних відносин є актуальною.

Ця тематика містить широкий набір проблем. Охопити усі з них неможливо в одній статті. Тому ми зосередимося на одній з них. Нашою метою є з'ясування того, чи сприяє пандемія подальшому розвитку глобалізаційних процесів або вона спричиняє відступ від глобалізації, посилення ролі національних

держав у суспільному розвитку. Такий аналіз ми маємо намір здійснити, відштовхуючись від дослідження широкого спектра думок провідних вчених та інших експертів західних університетів, зокрема, професора Стенфордського університету Френсіса Фукуями, професора міжнародної політекономії Гарвардського університету Дені Родріка, професора економіки Нью-Йоркського університету Нуріеля Рубіні, колишнього прем'єр-міністра Австралії та керівника Інституту азійського суспільства Кевіна Радда, відомого французького соціолога та філософа Бруно Латура, колишнього провідного економіста Світового банку, нині професора Нью-Йоркського та Люксембурзького університетів Бранко Мілановича, члена Європейської Ради з міжнародних відносин, президента Центру ліберальних стратегій в Софії Івана Крастева та ін.

В частині методологічної бази нашого дослідження слід зазначити, що використовувались, з одного боку, деякі закономірності діалектичного пізнання, зокрема, щодо єдності та боротьби суперечностей, щодо сходження у пізнанні від тези до антитези й надалі до їх синтезу. З іншого боку, принагідними стали й деякі інші методи, зокрема порівняльний метод політологічного дослідження тощо.

Враховуючи поставлену мету, ми поділили точки зору виокремлених нами експертів на дві групи. Першу утворюють ті точки зору, прихильники яких вважають неминучими певний відступ від глобалізації, посилення ролі національних держав у суспільному розвитку тощо. Слід сказати, що ці точки зору мають потужну фактографічну базу у вигляді рішень держав щодо обмеження контактів з іншими контрагентами по міжнародному діалогу, щодо заходів з встановлення карантинних обмежень тощо.

Н. Рубіні вважає, що карантинні обмеження будуть властивими не лише пандемічному періоду. На його думку, «й після пандемії в світі посилюватимуться обмеження на пересування товарів, послуг, капіталу, технологій, даних та інформації. Це вже відбувається в таких секторах як фармацевтика, виробництво медичних матеріалів та обладнання, а також продовольства: у відповідь на кризу уряди обмежують експорт продукції цих галузей і приймають інші протекціоністські заходи» [1].

Цим тенденціям не перешкодили існуючі механізми міжнародної співпраці, які, на що вказує дослідник Ради з міжнародних відносин Стюарт Патрік, «не зупинили більшість держав від вживання односторонніх заходів... Більшість держав, включно з найпотужнішими, звернулись до застосування заборон на подорожі, здійснення контролю над експортом, приховування інформації, а також маргіналізації Всесвітньої організації охорони здоров'я та інших багатосторонніх інституцій» [2].

На думку колишнього радника президента Єврокомісії, провідного наукового дослідника Лондонської школи економіки Філіпа Лєгрена, «короновірусна криза може завдати удару по фрагментованим міжнародним ланцюжкам постачання, знизити гіпермобільність поїздок глобального бізнесу і надати політичного підживлення державним силам, які висловлюються на користь збільшення протекціонізму і контролю за імміграцією... Коронакриза може зміцнити позиції тих, хто покладається на сильні уряди, хто віддає пріоритет соціальним потребам замість індивідуальних свобод і надають перевагу діям національних урядів над діями міжнародної кооперації» [3].

З Ф. Лєгренем погоджуються професор політичних наук Колумбійського університету Александер Кулі та доцент Джорджтаунського університету Деніел Нексон. Вони прогнозують набуття міжнародною системою надзвичайної крихкості: «Нескоординовані міждержавні відповіді і реагування на наступ пандемії, яка мала наслідком економічне падіння, відновлення державно-орієнтованої політики, зміцнення державних кордонів — все це позначає появу крихкої міжнародної системи зі зменшенням ролі взаємного співробітництва [4].

Прогноз відступу глобалізаційних тенденцій ґрунтується також на деяких політичних успіхах націоналістичних сил, а також посиленні націоналістичної риторики низки держав (Брекзіт, президентство Д. Трампа, націоналістичні тенденції урядів Угорщини та Польщі, праворадикальні партії у низці інших країн). Аналіз цих успіхів націоналістів виходить за межі предмету нашої статті, але в її контексті та враховуючи нинішній етап боротьби з пандемією можна зазначити, що директор програм глобального здоров'я Ради з міжнародних відносин Томас Боллікі та науковий дослідник Інституту міжнародної еконо-

міки Петерсона Чад Баун використовують термін «вакцинний націоналізм», який «разом із підходом «Моя країна – понад усе» ... матиме глибинні і далекосяжні наслідки. Без глобальної координації країни можуть торгувати одна проти одної, піднімаючи ціни на вакцини, після винайдення, забезпечення і постачання вакцини буде лімітовано і в багатих країнах, але найбільше страждатимуть бідні країни. Все це підсилуватиме обурення країнами, що запаслися вакцинами, що піддаватиме небезпеці систему міжнародної кооперації, для того, щоб взятися за майбутні спалахи» [5].

Деякі дослідники вважають, що тенденція розвалу існуючих структур міжнародного співробітництва та посилення «державоцентричності» у політиці не виникла разом з пандемією, а діяла й до неї. Натомість коронавірусна криза лише посилила дію цих трендів. Так вважає, зокрема, Д. Родрік. Серед таких «довірських» трендів він вказує на «підсилення втручання і ролі держави як вагомого політичного актора», «відхід від концепції гіперглобалізму, що може мати негативні наслідки у вигляді ескалації торговельних воєн і зростання етнонаціоналізму» [6].

К. Радд також вважає, що «фрагментація міжнародного ліберального порядку почалась ще задовго до цієї кризи. Та адміністрація Трампа додала ще проблемності у цей порядок, послаблюючи структуру альянсів, які згідно з конвенціональною стратегічною логікою встановлювали систему балансу сил, а також систематичної делегітимації багатосторонніх інституцій, що почало створювати політичний та дипломатичний вакуум, вигідний для таких країн як Китай. Результатом стає дисфункція і хаотизація світового порядку» [7].

Водночас з думками про перспективу відступу глобалізації не погоджується низка інших експертів, яких можна умовно об'єднати у другу групу.

Б. Латур констатує, що до війни проти вірусу національна держава «кепсько підготовлена, відкалібрована, спроектована» [8]. Більше того, деякі науковці вважають, що самі наслідки пандемії зумовлені якраз новим позиціонуванням національної держави, яке спостерігалось останніми роками. Зокрема, колега Б. Латура – соціологіня Єва Іллуз – вказує на те, що держава «змінити своє покликання, перетворившись на економічного

гравця, повністю захопленого скороченням витрат на працю, дозволом або заохоченням аутсорсингу виробництва..., дерегуляцією банківської й фінансової діяльності та обслуговуванням потреб корпорацій. Результатом, умисним чи ні, стала неймовірна ерозія сектора публічних послуг» [8].

Б. Міланович звертає увагу на те, що глобальною слід називати таку подію, яку усі «мають більш-менш однаково пережити одночасно», яка «торкається майже усіх незалежно від країни помешкання або соціального класу» [9]. Й саме такий приклад, на його думку, дає пандемія Covid-19. Він прогнозує: «Якщо через пару років ...ми зустрінемо друзів з будь-якого куточка світу, в усіх нас будуть одні й ті самі історії, якими ми зможемо поділитися: страх, нудьга, ізоляція, втрата роботи та заробітної плати, державні обмеження та маски для обличчя» [9]. Також Covid-19 «увійде до підручників з історії як перша справді глобальна подія ...завдяки нашому технологічному розвитку: ми не лише можемо спілкуватися з усім світом, а й спроможні слідкувати у режимі реального часу за тим, що відбувається практично усюди» [9].

Схожу позицію займає й І. Крастев. На його думку, під час пандемії стався парадокс: «Закриття кордонів та замикання громадян у власних квартирах зробили нас більш космополітичними, ніж будь-коли. Мабуть, це вперше, коли люди усюди в світі мають ті самі теми для розмов і ті самі страхи». І. Крастев вважає, що пандемія не лише виявила зворотній бік глобалізації (йдеться про негативні її тенденції. — П.Є.), а й стала агентом цієї самої глобалізації. Саме завдяки цьому полегшується й усвідомлення того, що ми живемо в єдиному світі. На відміну від усіх інших криз, що загрожували людству, коронакриза є найбільш, так би мовити [по-дружньому налаштованою] до глобалізації, засвідчуючи, доводячи важливість міжнародної кооперації ...і дозволяючи відчувати людству свою взаємозалежність» [10].

Ч. Баун зазначає, що «надмірна залежність від інших країн як джерел дешевих медичних товарів і постачань створила стратегічну уразливість економік». Тому, «не дивлячись на те, що Трамп торпедує СОТ, низка країн, такі як Канада, Австралія та інші, приймають антипротекціоністські торгівельні угоди стосовно боротьби з коронавірусом, причому набагато радикальніші, ніж

угоди, прийняті на рівні G-20» [11]. Причиною ухвалення таких заходів є, зокрема, усвідомлення необхідності міжнародних коопераційних заходів боротьби з пандемією, того, що поширення епідемії коронавірусу у бідних країнах може «бумерангом» вдарити по США, Європі, якщо ці країни не допоможуть подолати вірус в країнах, що розвиваються.

Ф. Фукуяма звертає увагу на те, що такі події як пандемія сприяють демократизації глобалізаційних процесів, втягуванню в них тих соціальних груп, які у «стабільні» періоди не такі активні щодо цих процесів: «У той час як національні лідери граються в звинувачення, вчені та представники громадської охорони здоров'я в усьому світі поглиблюють свої мережі і зв'язки» [12].

Експерти, які в ідеологічному відношенні знаходяться ближче до лівого політичного флангу, акцентують на необхідності посилення міжнародної солідарності та актуалізації на міжнародному рівні питань політики у галузі охорони здоров'я, навколишнього середовища, а також соціальної політики. Б. Міланович прогнозує, що «пандемія прискорить глобалізацію другого чинника виробництва – робочої сили. (Капітал вже глобалізований завдяки відкриттю національних рахунків та технічній можливості переміщати величезні суми коштів. – П.Є.) ...Глобальний ринок праці з'явиться без необхідності міграції. ...Пандемія стане гігантським стрибком уперед для «мобільності» робочої сили – своєрідної мобільності, тобто, коли окремі працівники залишатимуться за місцем проживання, але працюватимуть в «офісах» або «фабриках» за багато миль» [9]. З цим погоджуються й деякі економісти. У статті «Постпандемічний суспільний договір» Д. Родрік пише про необхідність нового соціального діалогу між робітниками та роботодавцями, про важливість впровадження системи прогресивного оподаткування, демонополізації глобалізованих ринків, стимулювання зелених технологій – «усе це необхідно задля реформування всієї системи глобальної економічної політики [13].

Членкиня Незалежної комісії з реформування міжнародного корпоративного оподаткування, викладачка Університету Джавахарлала Неру в Нью-Делі та Масачусетського університету США Джаяті Гош зазначає, що комісія «запропонувала комплекс всеосяжних і фундаментальних реформ, які включа-

ють основні принципи ефективності та справедливості. До них відноситься надання кожній країні можливості оподатковувати прибуток транснаціональних компаній шляхом розподілу прибутку відповідно до формули, заснованої на продажах, зайнятості, користувачів (для цифрових компаній) і капіталі, а також з глобальної мінімальної податкової ставки 25% на людину. ... Це найбільш ефективно зробити за міжнародної координації, тому в ідеалі це має бути організовано під егідою ООН. Замість цього це завдання було передане Організації економічного співробітництва і розвитку, яка з 2013 р. працює над стратегією, яка завадить глобальним корпораціям перевести прибуток в податковій притулки і покласти край «гонці вниз» в сфері корпоративного оподаткування» [14].

Точка зору, згідно з якою пандемія не поставить хрест й не зменшить інтенсивність глобалізації, обґрунтовується й тим, що в останній рік відбулось становлення низки нових впливових міжнародних організацій, зокрема, Всеохоплюючої та прогресивної угоди про Транстихоокеанське партнерство. Ще один аргумент – спад впливовості націоналістичних політиків, найбільш гучними проявами чого стали поразка Д. Трампа на виборах Президента США, відсутність серйозних успіхів націоналістичних та популістських сил в інших країнах, зокрема в Європі. Проте не можна сказати, що в усіх цих випадках сподівання глобалізаторів реалізуються повністю та автоматично. Наприклад, зазначена Всеохоплююча та прогресивна угода про Транстихоокеанське партнерство об'єднує переважно ті країни, які мають високий економічний потенціал, але в соціальному відношенні значною мірою відсталі. Це один з аргументів на користь тієї точки зору, що, попри успіхи подільшої глобалізації, національна держава залишатиметься вагомим гравцем.

Відтак свою правду мають й ті, хто прогнозує посилення глобалізації внаслідок пандемії, й ті експерти, які вважають можливим та вірогідним зростання ролі національної держави. У статті «Новий світ після пандемії?» Д. Родрік робить слушний прогноз: «Ми будемо схильні бачити в катастрофі Covid-19 підтвердження нашого власного світогляду, вишукуючи перші ознаки того майбутнього економічного і політичного порядку, настання якого ми так давно бажали. Ті, хто хоче розширити роль держа-

ви і кількість суспільних благ, отримують масу причин вважати, що ця криза виправдовує їх переконання. І точно так само ті, хто скептично ставиться до держави і засуджує її некомпетентність, виявлять підтвердження своїх колишніх поглядів. Ті, хто хоче розширити роль глобального управління, будуть доводити, що підсилена міжнародна система державної охорони здоров'я дозволила б знизити витрати пандемії. А ті, хто прагне до зміцнення національних держав, почнуть вказувати на безліч прикладів, коли ВООЗ явно помилялася в боротьбі з пандемією (наприклад, приймаючи заяви китайських чиновників за чисту монету, виступаючи проти введення заборони на пересування людей і доводячи, що маски не потрібні)» [15].

Д. Родрік зазначає, що «пандемія краще, ніж будь-що інше, висвітлила неадекватність світового ринку відносно застосування колективних дій і неспроможності держав реагувати на кризи», через що в постпандемічному світі спостерігатиметься декілька можливих трендів. Зокрема, встановлюватиметься перебалансування у відносини між ринком і державою, так само, як й між гіперглобалізацією і автономією держави».

В свою чергу, Ф. Фукуяма зазначає, що пандемія усюди пролила яскраве світло на існуючі інститути, виявивши їх недоліки та слабкі сторони. Розрив між багатими і бідними, як людьми, так і країнами, посилюється кризою і ще збільшуватиметься під час тривалого економічного застою. Але поряд з проблемами криза також показала здатність уряду забезпечувати рішення, використовуючи колективні ресурси в цьому процесі. Тому, порівнюючи пандемію із своєрідним глобальним політичним стрес-тестом на дієздатність та відхиляючи абстрактну тезу про те, що роль держави у соціальному розвитку підвищуватиметься автоматично, Ф. Фукуяма припускає, що «країни з дієздатними, легітимними урядами пройдуть відносно непогано і можуть реалізувати реформи, які зроблять їх ще більш сильними і стійкими, сприяючи тим самим їх майбутнім результатам». Натомість держави «зі слабким державним потенціалом або поганим керівництвом будуть в біді, якщо не в стагнації і нестабільності. Проблема в тому, що друга група значно перевершує першу» [12]. Отже, факторами успішності реагування на виклики пандемії Ф. Фукуяма називає дієздатність держави, соціальну довіру та

лідерство. Тим державам, де наявні усі ці три фактори – компетентний державний апарат, довіра громадян до уряду, ефективні лідери – отримали змогу обмежити (потенційні) загрози і зменшити завдану шкоду [12].

Як вказує австрійський політолог Ф. Бібер, спільний глобальний досвід і той факт, що ворогом є не якась нація (держава) або група, вірус може сприяти транскордонній солідарності і кооперації. Неспроможність окремо взятої держави протистояти пандемії підсилуватиме необхідність в кооперації. Водночас пандемія може посилити такі тренди як антиімігрантські чи ізоляціоністські позиції та (пов'язану з ними) політику [16]. Та все ж, переконаний Бібер, пандемія не є ані помічником, ані руйнівником глобалізації і створених нею глобальних мереж [16].

Отже, жоден з сценаріїв – чи то посилення, чи то ослаблення глобалізаційних тенденцій та посилення ролі національної держави – не реалізується автоматично. Існує низка умов, які впливають на ступінь вірогідності кожного з них. Більше того, у кожному з цих сценаріїв йдеться не про незмінність держави чи глобальної системи. Пандемія поставила руба питання про необхідність зміни якості обох з них.

Про помилкову, а іноді і згубну самовпевненість у всемогутність наукового знання і технологій, які здатні вирішити усі проблеми людства, пише німецький філософ Маркус Габріель в статті «Системні уразливості», декларуючи важливість нової ідеї глобального просвітництва, яка стає все більш нагальною і яку він вслід за Пітером Слотердейком пропонує назвати новим ко-імунізмом. Задля порятунку ним пропонується усунути всі культурні, національні, расові, класові, вікові та інші розбіжності, так само як і починати відмовлятись від своїх звичних споживацьких настанов. Заслугує на увагу і думка про те, що консьюмеризм в своїх глобальних проявах є не менш небезпечним і вбивчим, аніж глобальна пандемія. Хоча подібні заклики виглядають як декларативні, варто зауважити, що під впливом загрози життю мільйонів і міркувань про виживання, можливіми є певні зсуви громадської думки] [17].

Підсумовуючи вищесказане, слід зробити такі висновки.

В науковому та експертному середовищі існують прихильники радикальних позицій. Згідно з однією, пандемія призведе до

відступу від глобалізаційних тенденцій, посилення ролі національної держави у суспільному розвитку, згідно з іншою — навпаки, пандемія сприятиме подальшому посиленню міжнародної взаємодії. Вибірка експертів, яку ми зробили, дає змогу стверджувати, що економісти частіше є прихильниками першої точки зору, в той час як політологи, соціологи — другої. Крім того, цікаво, що експерти, близькі до лівого та лівоцентристського політичного спектру, частіше підтримують другу позицію, але наголошують на посиленні екологічної складової міжнародної взаємодії, соціальних її аспектів.

Автору цієї статті ближче друга позиція, але обидві вказані позиції не слід сприймати нормативістськи. Тенденції, які ці позиції віддзеркалюють, навряд чи будуть реалізовані автоматично та у відриві одна від іншої. Пандемія поставила на порядок денний питання про зміну характеру як держави, так й глобалізаційних процесів. Зокрема, держава потребує не просто більшої компетентності еліт, а й соціалізації, підвищення довіри громадян, що власне й є запорукою більшої ефективності. Тим державам, які не відповідатимуть цим вимогам, загрожує нестабільність та ризик зникнення з політичної карти світу. З іншого боку, теза про те, що боротьба з пандемією потребує інтенсифікації міжнародного співробітництва, сама по собі нічого не пояснює. Проблема полягає в тому, на яких засадах має будуватися це співробітництво, адже воно потребує більшої справедливості, акценту не на прибутках, а на соціальній відповідальності транснаціональних компаній, оподаткуванні їх доходів в ім'я більшої справедливості, на правах людини, зокрема на безпечне екологічне середовище тощо. Інакше замість співробітництва конкуренція на глобальних ринках провокуватиме військові конфлікти тощо. Відтак третій підхід до проблеми впливу пандемії на міжнародні відносини долає нормативістську обмеженість перших двох підходів та синтезує окремі їх змістовні елементи, акцентує на поліальтернативності розвитку міжнародних відносин, на необхідності внесення змін до якості суб'єктів міжнародних взаємин, до інститутів таких відносин, до характеру процесів міжнародної взаємодії. Суть цих змін полягає у переорієнтації цілей та принципів міжнародного співробітництва, залученні до нього як держав, так й соціальних суб'єктів

як нижчого (соціальні, регіональні групи тощо), так й вищого рівня (міжнародних організацій, союзів держав тощо).

1. Рубини Н. Дуже велика депресія. 10 зловісних тенденцій для світу URL: https://nv.ua/ukr/opinion/kriza-2020-pro-golovni-zagrozi-dlya-svitunuriel-rubini-ostanni-novini-50086161.html?utm_campaign=article_heads&utm_medium=heads&utm_source=site. 2. Patrick S. When the System Fails. COVID-19 and the Costs of Global Dysfunction. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/when-system-fails?utm_medium=newsletters&utm_source=summer_read&utm_campaign=summer_reads_2020_newsletter&utm_content=20200705&utm_term=fa-summer-newsletter-20200702 (дата звернення: 07.12.2020). 3. Legrain P. The Coronavirus Is Killing Globalization as We Know It The outbreak has been a gift to nativist nationalists and protectionists, and it is likely to have a long-term impact on the free movement of people and goods. URL: <https://foreignpolicy.com/2020/03/12/coronavirus-killing-globalization-nationalism-protectionism-trump/>. 4. Cooley A., Nexon D. How Hegemony Ends. The Unraveling of American Power. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-09/how-hegemony-ends?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=How%20Hegemony%20Ends&utm_content=20200626&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017. 5. Bollyky T., Bown C. The Tragedy of Vaccine Nationalism. Cooperation Can End the Pandemic. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-07-27/vaccine-nationalism-pandemic?utm_medium=promo_email&utm_source=pre_release&utm_campaign=mktg_sub_vaccine_nationalism_bollyky_newsletter&utm_content=20200727&utm_term=newsletter-prerelease. 6. Rodrik D. Making the Best of a Post-Pandemic World. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/three-trends-shaping-post-pandemic-global-economy-by-dani-rodrik-2020-05>. 7. Rudd K. The Coming Post-COVID Anarchy. The Pandemic Bodes Ill for Both American and Chinese Power – and for the Global Order. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-05-06/coming-post-covid-anarchy?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=The%20Coming%20Post-COVID%20Anarchy&utm_content=20200508&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017. 8. Латур Б., Іллуз Є., Нансі Ж.-Л. Який світ після пандемії? URL: https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakyj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/?fbclid=IwAR1hRZHxgiZnlqHqVb1DuqOr7cyqMzpczPr_ZoZrfzZoMWdBJFJY9t0m8FQ. 9. Milanovic B. The first global event in the history of humankind. URL: <https://www.socialeurope.eu/the-first-global-event-in-the-history-of-humankind>. 10. Krastev I. The Great Paradox of Covid-19. URL: <https://www.aspen.review/article/2020/great-paradox-covid-19/>. 11. Bown C. COVID-19 Could Bring Down the Trading System. How to Stop Protectionism From Running Amok. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-28/covid-19-could-bring-down-trading-system?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=COVID-19%20Could%20Bring%20

Down%20the%20Trading%20System&utm_content=20200501&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017. **12.** Fukuyama F. The Pandemic and Political Order. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order?utm_medium=newsletters&utm_source=summer_read&utm_campaign=summer_reads_2020_newsletter&utm_content=20200705&utm_term=fa-summer-newsletter-20200702. **13.** Родрик Д., Станчева С. Постпандемический общественный договор. Политика содействия экономическому росту и социальная политика должны стать единой повесткой правительств. URL: https://www.ipg-journal.io/index.php?id=21&L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=1089&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=ru_189_20200624&cHash=48af6171497a1bfee9175f0e927f3026. **14.** Ghosh J. Reform of global taxation cannot wait. URL: <https://www.socialeurope.eu/reform-of-global-taxation-cannot-wait>. **15.** Родрик Д. Новый мир после пандемии? Нет, катастрофа Covid-19 не направит мир на существенно иную траекторию развития, а усилит и закрепит уже существующие тренды. URL: https://www.ipg-journal.io/index.php?id=57&L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=1036&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=ru_178_20200408&cHash=003e6b03dbbd9a4fd327600213369da. **16.** Bieber F. Global Nationalism in Times of the COVID Pandemic. *Accepted Manuscript for Nationalities Papers as part of the Cambridge Coronavirus Collection*. Subject to change during the editing and production process. DOI: 10.1017/nps.2020.35. **17.** Габриэль М. Системные уязвимости. URL: <https://politcom.org.ua/sistemnye-ujazvimosti>.

References

1. Rubini N. Duzhe velyka depresia. 10 zlovisnykh tendentsii dlia svitu. [online] *Novoe vremya*. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/kriza-2020-progolovni-zagrozi-dlya-svitu-nuriel-rubini-ostanni-novini-50086161.html?utm_campaign=article_heads&utm_medium=heads&utm_source=site. **2.** Patrick S. (2020). When the System Fails. COVID-19 and the Costs of Global Dysfunction. *Foreign Affairs*. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/when-system-fails?utm_medium=newsletters&utm_source=summer_read&utm_campaign=summer_reads_2020_newsletter&utm_content=20200705&utm_term=fa-summer-newsletter-20200702. **3.** Legrain P. (2020). The Coronavirus Is Killing Globalization as We Know It The outbreak has been a gift to nativist nationalists and protectionists, and it is likely to have a long-term impact on the free movement of people and goods. *Foreign Policy*. URL: <https://foreignpolicy.com/2020/03/12/coronavirus-killing-globalization-nationalism-protectionism-trump/>. **4.** Cooley A. and Nexon D. (2020). How Hegemony Ends. *The Unraveling of American Power*. *Foreign Affairs*. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-06-09/how-hegemony-ends?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=How%20Hegemony%20Ends&utm_content=20200626&utm_

term=FA%20This%20Week%20-%20112017. **5.** Bollyky T. and Bown C. (2020). The Tragedy of Vaccine Nationalism. Cooperation Can End the Pandemic. Foreign Affairs. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-07-27/vaccine-nationalism-pandemic?utm_medium=promo_email&utm_source=pre_release&utm_campaign=mktg_sub_vaccine_nationalism_bollyky_newsletter&utm_content=20200727&utm_term=newsletter-prerelease. **6.** Rodrik D. (2020). Making the Best of a Post-Pandemic World. Project Syndicate. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/three-trends-shaping-post-pandemic-global-economy-by-dani-rodrik-2020-05>. **7.** Rudd K. (2020). The Coming Post-COVID Anarchy. The Pandemic Bodes Ill for Both American and Chinese Power – and for the Global Order. Foreign Affairs. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-05-06/coming-post-covid-anarchy?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=The%20Coming%20Post-COVID%20Anarchy&utm_content=20200508&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017. **8.** Latur B., Illuz Ie., and Nansi Zh.-L. (2020). Yakyi svit pislia pandemii? Politikrytyka. URL: https://politikrytyka.org/2020/03/31/yakyj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/?fbclid=IwAR1hRZHxgjZnlqHqVb1DuqOr7cyqMzpczPr_ZoZrfzZoMwDbjFJY9t0m8FQ. **9.** Milanovic B. (2020). The first global event in the history of humankind. Social Europe. URL: <https://www.socialeurope.eu/the-first-global-event-in-the-history-of-humankind>. **10.** Krastev I. (2020). The Great Paradox of Covid-19. [online] Aspen Review. URL: <https://www.aspen.review/article/2020/great-paradox-covid-19/>. **11.** Bown C. (2020). COVID-19 Could Bring Down the Trading System. How to Stop Protectionism From Running Amok. Foreign Affairs. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-04-28/covid-19-could-bring-down-trading-system?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=COVID-19%20Could%20Bring%20Down%20the%20Trading%20System&utm_content=20200501&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017. **12.** Fukuyama F. (2020). The Pandemic and Political Order. [online] Foreign Affairs. URL: https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order?utm_medium=newsletters&utm_source=summer_read&utm_campaign=summer_reads_2020_newsletter&utm_content=20200705&utm_term=fa-summer-newsletter-20200702. **13.** Rodrik D., and Stancheva, S. (2020). Postpandemicheskij obshchestvennyj dogovor. Politika sodejstviya ekonomicheskomu rostu i social'naya politika dolzhny stat' edinoj povestkoj pravitel'stv. IPG. Available at: https://www.ipg-journal.io/index.php?id=21&L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=1089&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=ru_189_20200624&cHash=48af6171497a1bf6e9175f0e927f3026. **14.** Ghosh J. (2020). Reform of global taxation cannot wait. Social Europe. URL: <https://www.socialeurope.eu/reform-of-global-taxation-cannot-wait>. **15.** Rodrik D. (2020). Novyj mir posle pandemii? Net, katastrofa Covid-19 ne napravit mir na sushchestvenno

inuyu traektoriyu razvitiya, a usilit i zakreпит uzhe sushchestvuyushchie trendy. IPG. URL: https://www.ipg-journal.io/index.php?id=57&L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=1036&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=ru_178_20200408&cHash=003e6b03dbbdd9a4fd327600213369da. 16. Bieber F. (2020). Global Nationalism in Times of the COVID Pandemic. *Accepted Manuscript for Nationalities Papers as part of the Cambridge Coronavirus Collection*. Subject to change during the editing and production process. DOI: 10.1017/nps.2020.35. 17. Gabriel' M. (2020). Sistemnye uyazvivosti. Politkom. URL: <https://politcom.org.ua/sistemnye-ujazvivosti>.

Pereguda Yevgen. Globalization or “nationalization”: on the impact of the pandemic on the development of international relations (based on the analysis of expert opinions)

The impact of the coronavirus pandemic on the development of international relations is undeniable. However, expert views on the nature of such impact are in a wide range. This article analyzes the views on whether the pandemic contributes to the development of globalization processes or causes a retreat from globalization. The source base are the works of leading scientists of Western universities and officials of international organizations. The first group consists of points of view whose supporters believe that the pandemic will inevitably lead to a retreat from globalization, the strengthening of the role of nation-states in social development, and so on. According to them, quarantine restrictions will be inherent not only in the pandemic period. And after the pandemic, restrictions on the movement of goods, services, capital, technology, data and information will increase. They predict that the international system will become extremely fragile. Some researchers believe that the trend of disintegration of existing structures of international cooperation and strengthening the role of the state in politics did not arise with the pandemic, but acted before it, and the pandemic only intensified the effects of this trend. At the same time, other experts do not agree with these theses. They point out that the nation states are ill-prepared for a pandemic, that the pandemic is essentially the first global event, and that overcoming it requires international cooperation. Finally, the third group of experts tries to synthesize the positive elements of both positions, for which they deviate from normativism, emphasize the need for change at the state level (Fukuyama calls the factors of state capacity – a competent state apparatus, public confidence in government, effective leaders, and believes in surviving states that have the appropriate characteristics) and at the level of global structures (where it is necessary to abandon profits as a goal of international cooperation, to focus on improving social justice, environmental protection, taxation, commitment to international cooperation not only states but also social and regional groups, etc.).

Key words: coronavirus, pandemic, state, globalization, international relations, experts.